

Ajatteleva silmä näkee paremmin

Maurice Merleau-Ponty, *Silmä ja mieli.* (*L'œil et l'esprit*, 1960.)
Suomentanut Kimmo Pasanen.
Taide, Helsinki 1993. 96 s.
113 mk.

Maurice Merleau-Ponty on ranskalaisen fenomenologian varsinainen luova ajattelija, jonka vaikutus on ollut pinnan alla suurempi kuin kenenkään ranskalaisen ajattelijan viime sodan jälkeen. Hän oli yhteiskunnallisesti osallistuva, mutta ei kuitenkaan uhrannut ajattelemista politiikalle, kuten teki hänen kuuluisampi aikalaisensa Jean-Paul Sartre.

Merleau-Ponty syntyi Rochefortissa 1908, oli professorina Sorbonnessa ja vuodesta 1952 Collège de Francesta. Merleau-Ponty kuoli odottamatta 1961.

On helppo yhtyä Michel Foucaultin arvioon, että Merleau-Pontyn tuotanto osoittaa juuri 50-luvun lopussa keskittymisen, syventymisen ja uuden tien merkkejä; me emme ilmeisesti saaneet tästä filosofista kaikkea sitä, mitä hänellä olisi ollut sanottavana. Ranskalainen fenomenologia olisi mahdollisesti hyvin erilaista nyt, mikäli Merleau-Ponty ei olisi kuollut ennen aikaansa. Erityisesti *asioihin itseensä* on ollut myöhemmin vaikea päästä: myöhempi ranskalainen

filosofia on nimenomaan paennut asioita pelkkään puheeseen.

Boris Vian väittää, että Merleau-Ponty oli ainut filosofeista, joka haki naisia tanssiin; hän ymmärsi myös maalattuja kohteita. Merleau-Ponty kirjoitti pientä esseetään silmästä ja mielestä 60-luvun alussa ja teoksessa on mukana koko se ajatuksen rikkaus, joka paljastuu kärsivälliselle lukijalle filosofin jälkeen jääneessä teoksessa *Visible et l'invisible. Silmä ja mieli* on tämän suurteoksen avoin ja kirkas ikkuna, jonka kautta kuka tahansa kuvataiteen mysteeristä kiinnostunut pääsee katsomaan, minkälaista voisi olla taiteen filosofia, jos sekä taide että filosofia otettaisiin vakavasti; nykyisin muodissa olevat "taidefilosofiat" ovat kaukana sekä taiteesta että filosofiasta; taidefilosofinen keskustelu muistuttaa lähinnä eksyneen lingvistin humalaista soper-telua. Merleau-Ponty sen sijaan *katsellee* taideteosta ja näkee sen samalla hartaudella kuin filosofiankin kohteet, oliot. Taide on Merleau-Pontyille filosofiaa, aistien viisauden rakastamista.

Taide ja tiede ovat kaksi kaukana toisistaan olevaa tapaa tarkastella maailmaa. Tiede on jonkinlainen "toimielias, kekseliäs ja piittaamaton" (s. 14) ajattelu-tapa, jossa uskotaan, että maailmaan voi suhtautua ikäänkuin se ei olisi meille mitenkään merkityksellinen, kuin "objektiin yleensä". Taide sen sijaan ei koskaan vakuuttavasti ja pysyvästi — edes hetkeksi — asetu välinpitämättömyyden ja neutraalisuuden alueelle: aistit eivät yksinkertaisesti suostu olemaan piittaamatta.

Merleau-Ponty asettuu tässä jaossa selvästi taiteen puolelle ja pyrkii katselemaan aistien ihme-maasta tiedettä ja sen epätodellisia rakennelmia. Taiteellinen toiminta imee voimansa "siitä alkumerkityksien kerrostumasta, josta toimintaan tähtäävä ajattelu ei haluaisi tietää mitään" (s. 17).

Merleau-Pontyn filosofian kulmakivi on ihmisen kehollisuus. Kehollisuuden samanarvoisia tekijöitä ovat aistit ja ajattelu — ja tässä järjestyksessä, sillä aistien maailma on aina villimpi, alkuperäisempi ja vähemmän

kulttuurisesti sievistetty kuin ajattelun aikaansaama, jossa sentään tekopyhyys ja kaksinaamaisuus työntyy läpi jo ensimmäisessä kulmassa. Niinpä kuvataide asettuu kuin itsestään niiden muodikkaiden vaatimusten ulkopuolelle, joita ajattelevalle annetaan — osallistumisen, moraliin, velvollisuuden — ja häpeämättömästi toteuttaa vain omaa aistien määräämää tointaan.

Merleau-Ponty pohdiskelee yli kolmen vuosisadan Descartesin kanssa tämän käsitystä kuvallisesta esittämisestä ja tulee samalla esittäneeksi representoivan käsityksen kritiikin. Cézannen teos "Sainte-Victoire -vuori" on aisteille esitetty representaation kritiikki, jonka Merleau-Ponty paistaa meidänkin silmillemme kirjoittamalla siitä yksinkertaisesta asiasta, jonka jokainen teoreettiseen tarkasteluun vihkiytynyt aina ja uudelleen unohtaa: "Olemme aina tilan syvyyden tällä tai tuolla puolen. Objektit eivät koskaan todella *ole* toinen toisensa takana. Esineet eivät määritelmänsä mukaan voi kätkeä toista toisensa sisään tai tunkeutua toinen toisensa alueelle." (s. 41) Tästä meitä on muistuttamassa koko ajan oma kehollisuutemme. Kuitenkin näkeminen on vaikeaa.

Merleau-Pontyille näkeminen on kehollisuuden tärkein avoin ovi: se on mahdollisuus olla poissa itsestään, olla muualla, siellä, missä oleva avautuu meille omilla ehdoillaan, ilman määräyksiämme tai tarpeitamme. Tämä aistisuuden ihme on Merleau-Pontyille selvin juuri maalaustai-teessa. Leonardo puhui "kuvallisesta tiestä", joka ei käytä sanoja, puhumattakaan numeroista. Kuvallinen tie materialisoituu niissä tuhansissa maalauksissa, jotka ovat jo maailmassa luonnollisten olioiden joukossa mutta erilaisina kuin nämä. Oliot ovat ikuisia ja ajattomia, aina täysiä mysteerejä ja uusia, mutta kuvallisen tien maalaukset ovat ajallisia ja kertovat siitä, kuinka maailman muodot ovat olleet silmälle. Nyt ne ovat taas meidän silmillemme ja historiana paljastavat maailmasta sellaista, mikä ei ole mielemme aikaansaannosta vaan toista kuin mielemme,

sitä valoa, jonka varassa mielikin on kasvanut meihin.

Kun silmä ajattelee, sen avaama maailma on tuoreempi kuin mielen luoma, sillä maailma on aisteissa vielä omissa muodoissaan, ei ymmärryksen kategorioiden tunnistamattomaksi vääristämänä.

Näkemyksen historiaa tarkastellen huomaa kyllä, kuinka silmä määrää mieltä, mutta samalla huomaa senkin, että mitä kauemmas kuvallisesta tiestä kuljetaan kohti tiedettä, sitä kierommaksi silmän antama vääntäytyy: perspektiivi oli silmälle syvemmälle näkemistä, mutta tieteelle se oli enää ihmisen näkökulman tekemistä ehdottomaksi ja moraalissa se johti relativismiin. Merleau-Ponty palauttaa koko länsimaisen näkemyksen tähän etäännyttämiseen ja osoittaa kuvallisen tien valitun vaihtoehdoksi.

Kimmo Pasanen on jälleen tehnyt erinomaisen työn kääntäessään taidefilosofian klassikon; Kleen *Modernista taiteesta* (1987) ja Vallierin *Taiteen sisäkuvia* (1984) ovat saaneet hienon jatkoon. Merleau-Pontyn kieli on kuitenkin filosofin kieltä ja sen vuoksi Pasanen käännöksessä on menetetty eräitä tärkeitä erotteluja. Merleau-Ponty puhuu kirjoituksissaan kehosta, joka on yksi ja sielu-ruumis -jaon ylittävä maailmassa olemisen tapa. Nyt käännös puhuu "ruumiista" ja ero kritisoituun Descartesiin jää kiteytymättä kielen tasolla. Sama ongelma on sanojen "olio" ja "esine" välillä: oliot paljastavat meille aina maailmasta myös merkitysyhteytensä ja ovat siten monimielisiä ja loppuun ammentamattomia, kun taas esineet voi määritellä ja asettaa kuriin ja järjestykseen. Silmälle juuri oliot avaavat maailman ja kuvataide eroaa viihteestä siinä, että se luo olioiden rinnalle uusia olioita kun taas viihde synnyttää esi-neitä. Mutta onneksi Merleau-Ponty kirjoittaa niin voimallisesti, että ajatus tavallisesti ylittää nämä epäselvyydet ja rakentuu lukijan mielessä oikeaksi kokonaisuudeksi; kaikkeahan ei tarvitse tehdä lukijallekaan valmiiksi. Myös ajatus voisi koulut-tua samaan arvaamattomaan

kuin missä silmä pakosta joutuu olemaan.

Pasanen on myös kirjoittanut kirjaan jälkisanat, jotka niukkuudessaan ovat asiallinen johdatus Merleau-Pontyn ajatteluun. Täsäkin eräät tarkemmat käsiteerottelut kärsivät, mutta asia voi kiusata vain ammattifilosofoja: Oleminen ja Oleva ovat ratkaisevasti eri asioita, kun puhutaan Heideggerista (s. 93) ja puhuminen metafysiikasta — sanan misään merkityksessä — ei kuulu näihin käsitteisiin. Vertailut Sartreen ja Husserliin eivät mitenkään valaise Merleau-Pontyn filosofian omalaatuisuutta, pikemminkin päinvastoin.

Suomennoksessa on noudatettu nykyaikaisen vapaata pilkuttusta, joka tekee jotkut lauseet lähes käsittämättömiksi. Samoin sanojen “joka” ja “mikä” vaihtelu estää välittömästi oivaltamasta, mihin kulloinkin viitataan. On mahdollista, että täsmällisyys näissä asioissa ei ole muodikasta, mutta filosofisessa tekstissä se kuitenkin on ymmärtämisen ehto.

Juha Varto